

Antoni Rajkiewicz

Uniwersytet Warszawski

RODZINA W NAUCZANIU POLITYKI SPOŁECZNEJ W SZKOŁACH WYŻSZYCH

Streszczenie: Artykuł powstał na kanwie opracowania poświęconego charakterystyce oraz ocenie polskich podręczników i skryptów zajmujących się polityką społeczną. Obejmuje ono 70 publikacji wydanych w latach 1948-2009. Wśród nich połowa zawiera odrębne rozdziały dotyczące spraw rodziny jako podstawowej komórki społecznej. W analizie zamieszczonych tekstów zwraca się uwagę na zróżnicowany zakres rozważań i sposobów ujęcia, na ewolucję konotacji doktrynalnych i ustrojowych, powiązania z procesami i zjawiskami demograficznymi, na usytuowanie prawne, aktywność zawodową kobiet-matek oraz na strukturę rodziny i jej warunki życia. W tym kontekście omawia się rolę gospodarstwa domowego i świadczeń socjalnych. W końcowej części przytoczono koncepcję nowego kierunku studiów nauki o rodzinie w Instytucie Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego.

Słowa kluczowe: rodzina, polityka rodzinna, polityka społeczna, nauki o rodzinie, gospodarstwo domowe.

Rzecz jest o tym, co, gdzie, jak i kiedy napisano o sprawach rodziny w podręcznikach i skryptach związanych z nauczaniem polityki społecznej w szkołach wyższych w Polsce¹.

1. Poglądy na umiejscowienie rodziny w polityce społecznej

Poglądy na temat miejsca i sposobu ujęcia spraw rodziny były i są nader zróżnicowane. I tak w pierwszym powojennym podręczniku „Wstępie do nauki polityki społecznej” Stefan Grzybowski (wykładowca polityki społecznej w uczelniach krakowskich) dostrzega je w ramach polityki populacyjnej, którą zalicza do sfery interwencji socjalnej. Pisze tam o współżyciu płci, małżeństwie, pomocy dla matki i dziecka, a również o zabiegach antykrecyjnych i przeciwpłodowych².

¹ Niniejsze opracowanie wiąże się z przygotowywaną charakterystyką i oceną publikacji służących zajęciom dydaktycznym z polityki społecznej. Obejmuje ono okres od 1948 do 2009 roku. Przeprowadzona tutaj kwerenda – obejmująca 70 pozycji – wykazała, że w połowie z nich rodzinie poświęcono oddzielny fragment (rozdział, część), w pozostałych zaś znalazły się krótsze lub dłuższe o niej wzmianki, z reguły powiązane z omawianymi procesami i zjawiskami demograficznymi, warunkami bytu, świadczeniami socjalnymi czy patologiami społecznymi.

² S. Grzybowski, *Wstęp do nauki polityki społecznej*, WSNS T.U.R., Kraków 1948. Należy tutaj zauważyć, że temat świadomego macierzyństwa, antykoncepcji i aborcji był bardzo rzadko podnoszony w rozpatrywanych publikacjach dydaktycznych.

Z kolei Wacław Szubert, autor „Nowych dróg polityki społecznej” z 1947 r. i wykładowca polityki społecznej w uczelniach łódzkich, w proponowanych działach polityki społecznej (polityki zatrudnienia, płac, ochrony pracy, zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia, mieszkaniowej i organizacji wypoczynku) świadomie pomija politykę popierania rodzin. W związku z tym pisze, że choć jest to dziedzina bardzo ważna, to „... wydaje się jednak, że popieranie rozwoju rodziny stanowi raczej jeden z celów polityki społecznej mieszczącej się w ramach zaspokajania potrzeb [...]. Wyodrębnienie spraw związanych z rozwojem rodziny w osobny dział polityki społecznej byłoby natomiast w pewnym sensie niedogodne, ponieważ potrzeby rodzin zaspokajane są za pomocą środków wchodzących w skład różnych jej działów (w szczególności polityki zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia, polityki mieszkaniowej)”³.

Wydaje się, że początkowo podobny pogląd miał Edward Strzelecki, który również nie uwzględnił polityki rodzinnej w swojej klasyfikacji polityki społecznej, choć wzbogacił ją polityką ludnościową, upowszechnianiem oświaty oraz upowszechnieniem kultury⁴. Sytuacja zmieniła się nieco w 1965 r., kiedy to pod wpływem dwusemestralnego programu wykładu z polityki społecznej (realizowanego w SGPiS) znalazł się samodzielny temat „Zagadnienia rodziny”⁵. Mieścił się on między wykładem o procesach ludnościowych a wykładem zajmującym się rozwojem kultury. Wprowadzenie zagadnień rodziny do zajęć dydaktycznych spowodowało rozszerzenie następnego wydania skryptu o rozważania o rodzinie jako wspólnocie biologicznej, gospodarczej i kulturalnej. Znalazły się one w rozdziale poświęconym polityce ludnościowej i były napisane przez redaktora publikacji⁶. Natomiast wyodrębnienie spraw rodziny i opisanie ich w oddzielnym rozdziale nastąpiło dopiero w 1970 r. w skrypcie, wydanym również w SGPiS⁷. Właśnie te wydzielone teksty⁸ będą stanowić główny przedmiot dalszych wywodów.

³ W. Szubert, *Studia z polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1973.

⁴ E. Strzelecki, *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1962.

⁵ Opis tematu brzmiał: „Rodzina jako komórka społeczna i ekonomiczna. Ustawodawstwo polskie dotyczące rodziny. Ochrona macierzyństwa. Skutki aktywizacji zawodowej kobiet zamężnych i wynikająca stąd potrzeba racjonalizacji gospodarstw domowych oraz zmian w społecznym podziale pracy. Znaczenie rozwoju urządzeń socjalnych i usług. Czynniki integrujące i dezintegrujące w świetle badań budżetów rodzinnych. Organizacja i warunki życia rodzin chłopskich” (Program wykładu z polityki społecznej (powielony), IGS, Warszawa 1964).

⁶ E. Strzelecki, wyd. cyt.

⁷ A. Rajkiewicz (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1970.

⁸ Wśród 35 publikacji, w których oddzielnie rozpatrywano sprawy rodziny, przeważały opracowania zbiorowe (18) lub wspólne (4). W indywidualnych edycjach (13) rodziną zajmowali się: L. Frackiewicz, *Polityka społeczna. Zarys wykładu*, Wyd. Śląsk, Katowice 1998; S. Golinowska, *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej*, PWN, Warszawa 1994; S. Golinowska, *Polityka społeczna. Koncepcje – instytucje – koszty*, Poltext, Warszawa 2000; J. Kida (red.), *Polityka społeczna – wybór tekstów*, Politechnika Radomska, Radom 1999; T. Kowalak, *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, WSE, Białystok 2000; 2002; J. Kroszel, *Podstawy polityki społecznej w gospodarce rynkowej*, UOp., Opole 1994; J. Kroszel, *Podstawy polityki społecznej*, Terra, Poznań-Wrocław 1997; M. Księżopolski, *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, BPS, Katowice 1999; J. Orczyk,

2. Podręcznikowe ujęcia spraw rodziny

Lektura 70 tekstów objętych rejestrem publikacji dydaktycznych z zakresu polityki społecznej wykazuje, że dokładnie połowa autorów indywidualnych czy redaktorów prac zbiorowych nie podzieliła punktu widzenia profesora Wacława Szuberta i rozpatrywała rodzinę jako osobną dziedzinę tej dyscypliny.

Rozpoczęło się od wspomnianego skryptu, wydanego w SGPiS w 1970 r., gdzie oddzielny rozdział napisał Jerzy Piotrowski, autor głośnej wówczas rozprawy o pracy zawodowej kobiet i rodzinie⁹. Rozdział nosił tytuł „Społeczne problemy rodziny” i znalazł się pomiędzy rozdziałem omawiającym współczesną sytuację demograficzną a rozdziałem zajmującym się polityką mieszkaniową. Nie była to sekwencja przypadkowa. Z jednej strony wskazywała na konotacje z procesami ludnościowymi, a z drugiej mówiła o najważniejszej potrzebie materialnej rodziny, jaką jest mieszkanie.

Najbardziej istotny był jednak sposób ujęcia tematu: charakterystyka faz rozwoju rodziny¹⁰, opis jej funkcji oraz ustanowień prawnych i instytucjonalnych z nią związanych. Takie ujęcie powtarzano w podręcznikach wydawanych w latach siedemdziesiątych¹¹ oraz przyjmowano w części innych publikacji.

Dodać należy, że w podręcznikach z lat siedemdziesiątych rozdział napisany przez Jerzego Piotrowskiego uzupełniał rozdział Andrzeja Tymowskiego noszący tytuł „Warunki bytu rodzin”. Pisał tam m.in. o minimum socjalnym, którego był zresztą głównym animatorem w Polsce w latach siedemdziesiątych¹².

Wyodrębnione rozważania o rodzinie występowały nieraz w konotacji z polityką ludnościową bądź z zabezpieczeniem społecznym. Profesor Tadeusz Kowalak w swoim podręczniku przyjął tytuł rozdziału „Problemy rodziny, kobiet i dzieci”¹³, profesor Janusz Kroszel zaś – „Człowiek i rodzina podstawowym podmiotem polityki społecznej”¹⁴. Z kolei profesor Stanisława Golinowska w jednym podręczniku

Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele, AE, Poznań 2005; J. Rosner (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1979; E. Trafiałek, *Polityka społeczna dla pedagogów i służb społecznych*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Tarnobrzeg 2007; W. Turnowiecki, *Polityka społeczna*, UGd., Gdańsk 2003; w opracowaniach wspólnych pisała o niej K. Głębicka (Auleytner 2000, 2001). W publikacjach zbiorowych najczęściej występowali: A. Kurzynowski, A. Tymowski i J. Piotrowski. Najdłuższy wywód o rodzinie i jej ochronie (73 strony) należy do Bożeny Zasepy (Frackiewicz (red.), *Polityka społeczna. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2002).

⁹ J. Piotrowski, *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, KiW, Warszawa 1963.

¹⁰ Temat ten twórczo rozwinął Adam Kurzynowski (uczeń i współpracownik Jerzego Piotrowskiego) w publikacji „Fazy rodziny a jej potrzeby” (A. Kurzynowski (red.), *Fazy rozwoju rodziny a jej potrzeby*, IGS SGH, Warszawa 1991).

¹¹ A. Rajkiewicz (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, ZPS INP UW, Warszawa 1973; A. Rajkiewicz (red.), *Polityka społeczna*, PWE, Warszawa 1976, 1979.

¹² Por. A. Tymowski, *Minimum socjalne*, PWN, Warszawa 1973.

¹³ T. Kowalak, *Polityka społeczna ...*

¹⁴ J. Kroszel, *Podstawy polityki społecznej w gospodarce ...*; J. Kroszel, *Podstawy polityki społecznej ...*

daje tytuł „Polityka wobec rodziny i inwestycje w człowieka”¹⁵, w następnym zaś formułuje je jako „Rodzina i edukacja – główny adresat i priorytet polityki społecznej państwa”¹⁶.

Należy też wskazać na podkreślany w tytule rozdziału szczególny przedmiot zainteresowania autora dotyczący np. rodzin szczególnej troski¹⁷, rodzin niepełnych¹⁸ czy rodzin zastępczych¹⁹.

Najwięcej miejsca rodzinie poświęcono w podręczniku, pracy zbiorowej, której koordynatorem był Jan Rosner²⁰. Znalazły się tam aż 3 rozdziały „rodzinne”. Andrzej Tymowski pisał o rodzinach żyjących w trudnych warunkach materialnych, Adam Kurzynowski o świadczeniach socjalnych i ciągłości pracy kobiet, a Maria Gasińska omówiła problemy planowania rodziny²¹.

Szczególną pozycję wśród autorów i redaktorów podręczników polityki społecznej zajmuje profesor Julian Auleytner²². Osobne materiały poświęcone rodzinie znajdują się w opracowaniach wspólnych i napisane są przez Katarzynę Głąbicką²³ oraz w większości publikacji zbiorowych²⁴. W jednej z nich w części zatytułowanej „Rodzina i problemy jej egzystencji” znajdujemy interesujący tekst Elżbiety Firlit na temat działania na rzecz rodziny „Polski parafialnej”. Z kolei w indywidualnych opracowaniach Julian Auleytner ukazuje sytuację rodzin polskich poprzez omówienie odpowiednich memoriałów władz kościelnych skierowanych do władz państwowych w Polsce²⁵. W czołowym podręczniku *Polityka społeczna, czyli ujarzmianie chaosu socjalnego* znajdujemy już 61 odwołań do rodziny²⁶.

Wydaje się, że przedstawione wyżej zróżnicowania w sytuowaniu i ujmowaniu spraw rodziny w publikacjach dydaktycznych wynikają nie tylko z wiedzy, doświad-

¹⁵ S. Golinowska, *Polityka społeczna państwa w gospodarce ...*

¹⁶ S. Golinowska, *Polityka społeczna. Koncepcje ...*

¹⁷ A. Piekara, J. Supińska (red.), *Polityka społeczna w okresie przemian*, PWE, Warszawa 1985.

¹⁸ M. Frank (red.), *Polityka społeczna – materiały do studiowania*, UW, Warszawa 1979.

¹⁹ I. Sieńko (red.), *Problemy współczesnej polityki społecznej*, CMDN, Warszawa 1986.

²⁰ J. Rosner (red.), *Polityka społeczna. Materiały ...*

²¹ Właściwe jest też wskazanie innych publikacji: S. Grzybowski, *Wstęp do nauki polityki społecznej*, WSNS T.U.R., Kraków 1948; B. Przywara, A. Wolnik, *Polityka społeczna*, WSNS Warszawa 1978.

²² Julian Auleytner figuruje jako autor, współautor bądź redaktor 13 publikacji dydaktycznych. Sześć – to opracowania indywidualne, trzy przygotowane wspólnie z Katarzyną Głąbicką i cztery wydane pod jego redakcją naukową. Ostatni indywidualny podręcznik przetłumaczono na język angielski. Nosi on tytuł *Polish Social Policy. The forging of social order* (2006).

²³ J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polityka społeczna – pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością*, WSP TWP, Warszawa 2000; J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, WSP TWP, Warszawa 2001; J. Auleytner, *Polska polityka społeczna. Ciągłość i zmiany*, WSP TWP, Warszawa 2004.

²⁴ J. Auleytner, *Pomiędzy ideą a działaniem*, IPS, Warszawa 1994; J. Auleytner, J. Mikulski, *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*, WSP TWP, Warszawa 1996; J. Auleytner, *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, WSP TWP, Warszawa 2005.

²⁵ J. Auleytner, *Pomiędzy ideą a działaniem ...*; J. Auleytner, J. Mikulski, wyd. cyt.; J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polityka społeczna ...*

²⁶ J. Auleytner, *Polityka społeczna, czyli ujarzmianie chaosu socjalnego*, WSP TWP, Warszawa 2002.

czenia, specjalizacji czy przekonań autorów (redaktorów), ale też ze specjalizacji adresatów (odbiorców)²⁷ owych publikacji, a również programu studiów. Warto też zwrócić uwagę, że w miarę zbierania doświadczeń dydaktycznych uzupełniano podręcznik wiedzą o rodzinie²⁸. Z kolei nie sposób nie odnotować, że w niektórych ważnych edycjach zabrakło zbiorczych rozważań o rodzinie²⁹.

W sumie w 35 podręcznikach i skryptach z zakresu polityki społecznej ukazały się 44 rozdziały (części) poświęcone rodzinie napisane przez 20 autorów. Najczęściej powtarzające się ich nazwiska to: Adam Kurzynowski, Jerzy Piotrowski, Andrzej Tymowski i Katarzyna Głąbicka.

3. Ewolucja denotacyjna

Charakterystykę zmian w zawartości przekazywanej wiedzy o rodzinie należy rozpocząć od przytoczenia danych o dynamice publikacji dydaktycznych z zakresu polityki społecznej. Ze sporządzonego rejestru 70 podręczników i skryptów wynika, że do 1979 r. wydano ich zaledwie 22, natomiast w ciągu ostatnich 20 lat ukazało się ich 48. Na 35 edycji zawierających oddzielne partie dotyczące rodziny 14 przypada na czas do 1979 r. i 21 na dalsze lata. A zatem widoczne jest wyraźne zwiększenie liczby drukowanych przekazów wiedzy tak dotyczących samej dyscypliny, jak i jej składnika, jakim są sprawy rodziny.

Zapoznając się ze związanymi z rodziną tekstami, można zauważyć, że przy ogólnej zmianie tonacji, którą z pewną przesadą uznać można za afirmacyjną – na tonację refleksyjną, do tekstów ostatniego dwudziestolecia wkradły się wyrazy niepokoju i niepewności. Wiązało się to z takimi ujemnymi konsekwencjami procesu transformacji, jak masowe bezrobocie, bieda czy niedomagania systemu ochrony zdrowia i systemu powszechnej edukacji. Wydaje się, że tak pod wpływem przemian ustrojowych, jak i wyników przeprowadzonych badań³⁰ kształtował się nowy pogląd na rodzinę jako podstawową komórkę społeczną (społeczeństwa)³¹.

²⁷ W tytułach niektórych publikacji wręcz wskazywano odbiorców. Na przykład: I.E. Trafiałek, wyd. cyt.

²⁸ Takim przykładem może być drugie wydanie podręcznika: J. Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, AE, Poznań 2008. W podręczniku tym, skierowanym do studentów nauk ekonomicznych, zwrócono m.in. uwagę na rolę rodziny w kształtowaniu kapitału ludzkiego, na jej rolę jako wspólnoty majątkowej i dochodowej.

²⁹ Takim przykładem mogą być kolejne wydania skryptów: A. Kurzynowski, *Polityka społeczna*, IGS SGH, Warszawa 2001, 2002, 2003 czy podręczników: Z. Pisz (red.), *Zadania społeczne*, AE, Wrocław 1996, 1999; 2002.

³⁰ Tutaj szczególnie zasługi ma Instytut Pracy i Spraw Socjalnych oraz łódzkie środowisko socjologiczne. B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPISS, Warszawa 2004.

³¹ Znamienne są dwie wypowiedzi: Marii Trawińskiej oraz Wandy i Janusza Kroszelów. W pierwszej nieżyjąca już autorka rozwija nurty ideologiczne związane z rodziną i ukazuje ją jako grupę różnych i nierównych: M. Trawińska, *Rodzina a polityka społeczna*, [w:] *Polityka społeczna a demokracja socjalistyczna*, FJN, PTE, WSNS, Warszawa 1981. W drugiej wypowiedzi autorzy, po charakterystyce

Z kolei regres demograficzny wymógł zainteresowania konotacjami między polityką ludnościową a polityką rodzinną, co znalazło wyraz w łącznym rozpatrywaniu obu tych kategorii polityki społecznej³². Przy omawianiu spraw rodziny kładzie się coraz większy nacisk na jej rolę w łańcuchu subsydiarności oraz na zadania samorządu lokalnego i organizacji pozarządowych w działaniach pomocniczych i opiekuńczych.

Coraz więcej miejsca poświęca się międzynarodowym danym porównawczym oraz kontaktom transgranicznym³³. Wkraczają do tekstów dydaktycznych problemy rodzin migracyjnych oraz binacjonalnych³⁴. O alternatywnych formach życia rodzinnego pisze Grażyna Firlit-Fesnak³⁵, a Witold Turnowiecki ukazuje dramat zróżnicowania materialnego rodzin polskich³⁶.

Podsumowując tę zwięzłą charakterystykę ewolucji ujęć spraw rodzinnych w omawianych publikacjach dydaktycznych, można zauważyć narastające ożywienie i zainteresowanie zmieniającym się krajobrazem struktur i sytuacji, czytać o narastających niepokojach, ale i nadziejach, głównie związanych z przynależnością Polski do Unii Europejskiej³⁷. Ostatnio drukowane teksty mogą wpłynąć nie tylko na powiększenie zasobów erudycyjnych czytelników, ale i na ożywienie zajęć dydaktycznych z polityki społecznej.

4. Współczesne wyzwania i potrzeby

Lektura ocenianych tekstów wykazała zwiększającą się różnorodność zakresu i sposobu ujęć spraw rodziny w nauczaniu polityki społecznej. Równocześnie utwierdziła przekonanie o potrzebie ich traktowania jako nieodzownego segmentu przekazywanej wiedzy. Chodzi przy tym nie tylko o wartości erudycyjne, ale i o zadania praktyczne. Wszak mamy do czynienia w większości z młodzieżą, przed którą staje bliska perspektywa wyboru dalszej drogi życia. A zatem rzetelna wiedza o wariantach i konsekwencjach tych wyborów oraz niuansach rodzinnych związków może okazać się wielce przydatna.

blasków i cieni polityki rodzinnej, stwierdzają, że „... nie ma dylematu między wymaganiami gospodarki rynkowej a polityką rodzinną”: W. Kroszel, J. Kroszel, *Polityka rodzinna – pojęcie teoretyczne czy system działań wspomagających rodziny w realizacji ich funkcjonowania*, [w:] L. Frąckiewicz (red.), *Rodzina współczesna*, AE, Katowice 1994, s. 37.

³² Przykładem owych powiązań jest tekst Joanny Szczepaniak w podręczniku wydanym przez Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu: J. Szczepaniak, *Polityka ludnościowa*, [w:] O. Kowalczyk, S. Kamiński (red.), *Wymiary polityki społecznej*, UE, Wrocław 2009, s. 176-203.

³³ M. Księżopolski, wyd. cyt.

³⁴ J. Auleytner, *Polska polityka społeczna. Kreowanieładu...*

³⁵ G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2007.

³⁶ R. Gabryszak, D. Magierka (red.), *Wprowadzenie do polityki społecznej*, Difin, Warszawa 2009.

³⁷ Interesujący przegląd problemów, rozwiązań i doświadczeń międzynarodowych przynoszą publikacje Rzecznika Praw Obywatelskich: *Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, RPO, Warszawa 2009; *Migracje zagraniczne a polska rodzina*, RPO, Warszawa 2009.

Tak więc w przekazie pisemnym nie rezygnowałbym z charakterystyki faz rozwoju oraz funkcji rodziny. Nie sposób przy tym pominąć wymagań natury odnośnie do zaspokajania potrzeb elementarnych i nieuchronnego procesu starzenia się. Mocniejszych akcentów wymaga promocja zdrowia i nieustannej edukacji.

W warstwie wychowawczej omawianego tematu nasuwa się propozycja wprowadzenia wątku drzewa genealogicznego oraz przekazu międzygeneracyjnego³⁸, a także znaczenia powiązań w triadzie: rodzina-społeczeństwo-państwo³⁹.

W warstwie opisowej tematu widziałabym miejsce na ukazanie swoistości rodziny chłopskiej⁴⁰, która zapewne jeszcze długo trwać będzie w krajobrazie społecznym Polski⁴¹.

Na uwagę autorów przyszłych podręczników i skryptów zasługują też rodziny binacjonalne i migracyjne. Niewątpliwie procesy migracyjne (*migrare humanum est*) nie ustaną, nie znikną też małżeństwa transgraniczne i będą się utrzymywać takie zjawiska jak sieroctwo migracyjne czy trwała rozłąka przestrzenna. Wszystkie te sprawy stanowią przedmiot zainteresowania polskiej polityki społecznej. Za najważniejszą dyrektywę uznać można dążenie do upowszechnienia w naszym szkolnictwie wyższym zajęć dydaktycznych z polityki społecznej i w nurcie humanizacji obywatelskiej należy mówić i pisać o rodzinie jako trwałym i ważnym jej segmencie.

5. Rodzina w studiach prowadzonych przez Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego

Na zakończenie chciałbym przekazać informację o miejscu wiedzy o rodzinie w studiach prowadzonych pod patronatem Instytutu Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego.

I tak na kierunkach studiów, na których polityka społeczna jest przedmiotem uzupełniającym bądź do wyboru, uwzględnia się w programie zajęć wydzielony temat pod nazwą „polityka rodzinna” lub „sprawy rodziny”, „kwestia rodzinna” itp.

Z kolei na kierunku studiów „polityka społeczna” w semestrze czwartym prowadzone jest konwersatorium (obowiązkowo zaliczane) w wymiarze 30 godzin pod nazwą „polityka społeczna wobec rodziny”⁴².

³⁸ Polecilibym tutaj lekturę rozprawy Piotra Szukalskiego z 2002 r. oraz artykułu Jarosława Zawadzkiego z 1994 r.: P. Szukalski, *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wyd. UŁ, Łódź; J. Zawadzki, *Ciągłość rodzinnych pokoleń podstawą genealogii*, „Polityka Społeczna” 1994 nr 7.

³⁹ L. Dyczewski, *Rodzina – Społeczeństwo – Państwo*, KUL, Lublin 1994.

⁴⁰ Znakomitym wsparciem dla tego wątku rozważań może być obszerna monografia Franciszka Tomczaka: F. Tomczak, *Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2006.

⁴¹ Warto też omówić nowe zjawisko, jakim są przedsiębiorstwa rodzinne. Jest ich obecnie ponad 215 tys., a zatrudniają 1,3 mln osób. Działa również stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych.

⁴² Program konwersatorium obejmuje: modele polityki społecznej w Europie; uwarunkowania polityki społecznej wobec rodziny; przemiany rodziny i jej funkcji w okresie transformacji; główne problemy współczesnej rodziny; debata na temat polityki rodzinnej w Polsce; podmioty, zasady i instrumenty polityki rodzinnej.

Wychodząc naprzeciw potrzebom i ustaleniom projektu nowej ustawy o polityce rodzinnej, ustanowiono na Uniwersytecie Warszawskim kierunek studiów: nauki o rodzinie (nazwa pochodzi z ministerialnej listy kierunków kształcenia w szkołach wyższych). Ma on przygotowywać absolwentów o specjalności animatora polityki rodzinnej (początkowo posługiwano się terminem „menedżer”, obecnie „specjalista”) oraz o specjalności „doradca i asystent rodzinny”. W programie studiów przewiduje się 14 przedmiotów kierunkowych, na czele z polityką społeczną, psychologią rodziny, socjologią rodziny i demografią społeczną. Jest też seksuologia i gerontologia społeczna oraz finanse gospodarstwa domowego.

W konkluzji: otwierają się nowe pola badawcze, a potrzebom dydaktycznym powinny sprostać odpowiednie inicjatywy edytorskie. A więc do dzieła!

Literatura

- Auleytner J., *Polityka społeczna, czyli ujarzmianie chaosu socjalnego*, WSP TWP, Warszawa 2002.
- Auleytner J., *Polska polityka społeczna. Ciągłość i zmiany*, WSP TWP, Warszawa 2004.
- Auleytner J., *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, WSP TWP, Warszawa 2005.
- Auleytner J., *Pomiędzy ideą a działaniem*, IPS, Warszawa 1994.
- Auleytner J. (red.), *Polityka społeczna – stan i perspektywy*, WSP TWP, Warszawa 1995.
- Auleytner J., Głąbicka K., *Polityka społeczna – pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością*, WSP TWP, Warszawa 2000.
- Auleytner J., Głąbicka K., *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, WSP TWP, Warszawa 2001.
- Auleytner J., Mikulski J. (red.), *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*, WSP TWP, Warszawa 1996.
- Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPISS, Warszawa 2004.
- Czajka S. (red.), *Zarys polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1986.
- Dyczewski L., *Rodzina – Społeczeństwo – Państwo*, KUL, Lublin 1994.
- Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2007.
- Frank M. (red.), *Polityka społeczna – materiały do studiowania*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1979.
- Frąckiewicz L., *Polityka społeczna. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1998.
- Frąckiewicz L. (red.), *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, AE, Katowice 1994.
- Frąckiewicz L. (red.), *Rodzina współczesna*, materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Ustronie Wlkp. 1994.
- Frąckiewicz L. (red.), *Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2002.
- Gabryszak R., Magierka D. (red.), *Wprowadzenie do polityki społecznej*, Difin, Warszawa 2009.
- Golinowska S., *Polityka społeczna. Koncepcje – instytucje – koszty*, Poltext, Warszawa 2000.
- Golinowska S., *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej*, PWN, Warszawa 1994.
- Grzybowski S., *Wstęp do nauki polityki społecznej*, WSNS T.U.R., Kraków 1948.
- Kida J. (red.), *Polityka społeczna – wybór tekstów*, Politechnika Radomska, Radom 1999.
- Kowalak T., *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, WSE, Białystok 2000, 2002.
- Kroszel J., *Podstawy polityki społecznej*, Terra, Poznań-Wrocław 1997.
- Kroszel J., *Podstawy polityki społecznej w gospodarce rynkowej*, UOp., Opole 1994.

- Kroszel W., Kroszel J., *Polityka rodzinna – pojęcie teoretyczne czy system działań wspomagających rodziny w realizacji ich funkcjonowania*, [w:] Frąckiewicz L. (red.), *Rodzina współczesna*, AE, Katowice 1994.
- Książopolski M., *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, BPS, Katowice 1999.
- Kurzynowski A., *Ciągłość pracy a macierzyństwo*, PWE, Warszawa 1962.
- Kurzynowski A. (red.), *Aktywizacja zawodowa kobiet zamężnych w Polsce Ludowej*, KiW, Warszawa 1979.
- Kurzynowski A. (red.), *Fazy rozwoju rodziny a jej potrzeby*, IGS SGH, Warszawa 1991.
- Kurzynowski A. (red.), *Polityka społeczna*, IGS SGH, Warszawa 2003. Kurzynowski A. (red.), *Rodzina w okresie transformacji systemowej*, WSP TWP, Warszawa 1991.
- Migracje zagraniczne a polska rodzina*, RPO, Warszawa 2009.
- Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, AE, Poznań 2005, 2008.
- Ostrowski L. (red.), *Polityka społeczna PRL*, WSNS, Warszawa 1988.
- Piekara A., Supińska J. (red.), *Polityka społeczna w okresie przemian*, PWE, Warszawa 1985.
- Piotrowski J., *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, KiW, Warszawa 1963.
- Piotrowski J. (red.), *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, PWN, Warszawa 1973.
- Pisz Z. (red.), *Zadania społeczne*, Wydawnictwo AE, Wrocław 1996, 1999, 2002.
- Podolski K., Turnowiecki W., *Polityka społeczna*, UG, Gdańsk 1993.
- Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, Warszawa RPO, Warszawa 2009.
- Przywara B., Wolnik A. (red.), *Polityka społeczna*, WSNS, Warszawa 1978.
- Rajkiewicz A. (red.), *Polityka społeczna*, PWE, Warszawa 1973, 1976, 1979.
- Rajkiewicz A. (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1970.
- Rajkiewicz A. (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, ZPS INP UW, Warszawa 1973.
- Rajkiewicz A., Supińska J., Książopolski M. (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, BPS, Katowice 1996.
- Rosner J. (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1979.
- Rosner J. (red.), *Polityka społeczna i służby społeczne w PRL*, PWE, Warszawa 1972.
- Sieńko I. (red.), *Problemy współczesnej polityki społecznej*, CMDN, Warszawa 1986.
- Strzelecki E. (red.), *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, SGPiS, Warszawa 1962, 1965.
- Szałkowski A., *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, AE, Kraków 1981.
- Szczepaniak J., *Polityka ludnościowa*, [w:] Kowalczyk O., Kamiński S. (red.), *Wymiary polityki społecznej*, Wydawnictwo UE, Wrocław 2009.
- Szubert W., *Studia z polityki społecznej*, PWE, Warszawa 1973.
- Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2002.
- Tomczak F., *Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2006.
- Trafiałek E., *Polityka społeczna dla pedagogów i służb społecznych*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Zawodowej, Tarnobrzeg 2007.
- Trawińska M., *Rodzina a polityka społeczna*, [w:] *Polityka społeczna a demokracja socjalistyczna*, FJN, PTE i WSNS, Warszawa 1981.
- Turnowiecki W., *Polityka społeczna*, UGd., Gdańsk 2003.
- Turnowiecki W., *Polityka społeczna*, UGd., Gdańsk 2008.
- Tymowski A., *Minimum socjalne*, PWN, Warszawa 1973.
- Zawadzki J., *Ciągłość rodzinnych pokoleń podstawą genealogii*, „Polityka Społeczna” 1994 nr 7.

FAMILY ISSUES IN TEACHING SOCIAL POLICY IN POLISH SCHOOLS OF HIGHER EDUCATION

Summary: This paper is based on elaboration (currently in preparation) characterizing and evaluating Polish coursebooks and scripts on social policy. It concerns 70 publications edited between 1948 and 2009. Half of them contains separate chapters tackling family as a basic social unit. Analysis of those texts highlights wide spectrum of deliberation and conceptualization, evolution of doctrinal and system connotations, ties with demographic processes and phenomena, legal background, mothers' labour activity and last but not least family structure and living conditions. In this context roles of household and social transfers are discussed. Latter part of this article presents the concept of a new study programme introduced by The Institute of Social Policy of the University of Warsaw: Family Studies.